

RADOVI
Zavoda za znanstveni rad
HAZU Varaždin

UDK 27-46
Pregledni članak
Review

FRANJO PODGORELEC
Katolički bogoslovni fakultet,
Sveučilište u Zagrebu
franjo.podgorelec@gmail.com

Primljeno: 15. 02. 2022.
Prihvaćeno: 27. 06. 2022.
DOI: 10.21857/90836czk5y

FR. BONO ZVONIMIR ŠAGI: PROMICATELJ PASTORALA DUHOVNOSTI

Fra Bono Šagi spada među one suvremene katoličke teologe koji, premda nisu djelovali i razvijali akademsku sveučilišnu karijeru, dali su važan doprinos teološkoj znanosti. Njegova spisateljska aktivnost bila je usmjerena na analizu aktualne eklezijalno-pastoralne prakse i stanja u društvu. Dominantna gledišna točka pod kojom ih je promatrao, bila je duhovne naravi: propitivao je koliko aktualna pastoralna praksa izgrađuje zrelije osobe i kvalitetnije zajednice. U tom smislu publicirao je skriptu za dvogodišnji studij općeobrazovne sekcije na „Institutu kršćanske duhovnosti“, na kojemu je predavao desetak godina, pod znakovitim naslovom: "Pastoral kao mjesto i prostor duhovnog rasta". Budući da je koncilске naglaske i smjernice smatrao providonosnima za suvremenu reformu Crkve i njenog pastoralnog angažmana, u svojim promišljanjima nudio je brojne poticaje kako da se one bolje implementiraju u eklezijalni pastoral na dobro Crkve i društva.

Ključne riječi: pastoralna teologija; duhovnost; pastoral duhovnosti; ekleziološki model; župni pastoral; liturgijsko-sakramentalno slavlje; askeza.

1. UVOD

"Bit ću tek slobodni teološki promišljatelj u svjetlu Božje riječi najočitijih pokazatelja kulture našeg vremena"¹. Tim je riječima fra Bono opisao samoga sebe, ili točnije, svoj teološko-spisateljski angažman. On to izriče u kontekstu razlaganja pojma "znanstvenost-znanstveno" koji zadobiva sve više "obilježje neke izuzetnosti"²; i to ne samo u onim "egzaktnim istraživanjima, nego i u spekulativnim područjima"³, kao što je teologija. Time zapravo tvrdi da promišljati o aktualnoj eklezijalno-društvenoj stvarnosti ne bi trebao biti privilegij akademski angažiranih teologa, nego svaki slobodnomisleći čovjek i vjernik, ne samo da može, nego i treba o stvarnosti koja ga okružuje zauzimati vlastite stavove. Da dobar teolog može biti i izvan akademskih krugova potvrđuje nam činjenica da podosta uglednih teologa, koji su odlučujuće utjecali na koncilsku reformu, nisu bili zaposleni na sveučilišnim teološkim učilištima.⁴ Varaždinski kapucin u tom kontekstu napominje da otačka teologija, koja je za Crkvu teologija *per antonomasia*, ne bi "po sada važećim kriterijima zadobila aureolu *znanstvenosti*".⁵

Fra Bono bavio se osobito pastoralnom teologijom, promišljao aktualnu eklezijalnu stvarnost i o njoj izricao svoje prosudbe, poticaje, prijedloge, obogaćujući tako hrvatsku teološku misao. Među inim pisao je i o pastoralu duhovnosti, a predavao je na "Institutu kršćanske duhovnosti" tematiku iz tog područja te priredio za svoje studente skripta pod znakovitim naslovom: "Pastoral kao mjesto i prostor duhovnog rasta".

Članak je podijeljen u dvije cjeline. Najprije se tumače središnji pojmovi vezani uz zadanu temu: kako su percipirani u teologiji i od samog autora. U drugom dijelu konkretnije se obrađuju njegove analize, promišljanja i prijedlozi s obzirom na glavne dimenzije eklezijalnog pastoralna. Upozorava na što bi trebalo staviti naglasak da bi eklezijalna pastoralna djelatnost bila više u funkciji duhovnoga života tj. ostvarivanja koncilskog poziva na svetost.

¹ Bono Zvonimir ŠAGI, *Put i usput redovništva. Četrdeset godina od Drugog vatikanskog koncila*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2005., 214-215.

² *Isto*, 214.

³ *Isto*, 214.

⁴ "Koncilsku obnovu pokreću uglavnom teolozi izvan sveučilišnih teoloških učilišta (Balthasar, Przywara), ili unutar samostanskih i manjih teoloških škola (francuska teološka škola: Danielou, de Lubac, Chenu), ili u sveučilištu, ali izvan teoloških fakulteta (Guardini)". Ivica RAGUŽ, "Nekoliko crtica o sveučilišnoj teologiji i teološkim časopisima", *Bogoslovska smotra*, 81 (2011.) 1, 150.

⁵ Bono Zvonimir ŠAGI, *Put i usput redovništva*, 215.

2. „EXPLICATIO TERMINORUM“⁶

U svojoj stručnoj i literarnoj aktivnosti far Bono bavio se eklezijalnom pastoralnom praksom. Unutar pastoralne teologije promišljao je o pastoralu duhovnosti, hoće reći, o pastoralu ukoliko je u funkciji izgradnje pojedinaca i zajednice. Stoga, prije negoli se osvrnemo na konkretna njegova promišljanja o toj temi, valja nam protumačiti što misli pod tim pojmovima.

2.1. Pastoralna teologija

On je dobro upoznat s povijesnim razvojem ove akademske discipline. U postri-dentskom razdoblju ona se bavila figurom pastira i njegovom aktivnošću u odnosu prema Božjemu narodu, nudeći "praktične norme za svećenike dušobrižnike".⁷ Zato se nazivala "Pastirska teologija".⁸ U takvom konceptu pastoral je strogo klerikaln, ostali članovi Crkve su "pasivni objekti te funkcije",⁹ a sama disciplina bila je "više umijeće i zanatska tehnika negoli znanost ili teologija".¹⁰

Počeci onoga što danas nazivamo "Pastoralna teologija" sežu u XIX st. Ona teži kritičkom promišljanju eklezijalnog pastoraln i angažmana, u svrhu spasenja čovjeka i izgradnje boljih zajednica i društva u cjelini. U slijedećem tekstu autor je opisno formulira: "Cijela Crkva, kao Narod Božji nalazi se u pastoralnom odnosu prema svijetu, a to znači da svi vjernici, svaki prema svojoj službi, sudjeluju u pastoralnoj djelatnosti Crkve kao zajednice. Pastoralnost se sastoji u nastojanju da se problemi i događaji u povijesnom tijeku shvate na kršćanski način i da im se daje kršćansko usmjerenje". Iz dotičnog teksta mogu se, neposredno ili posredno nazrijeti nekoliko obilježja aktualne Pastoralne teologije.

- Pastoraln zadobiva eklezijalnu širinu. Djelatnik ili subjekt pastoralne akcije nije više isključivo dušobrižnik, nego Crkva u cjelini, svi njeni članovi.

⁶ Jedno od važnih skolastičkih načela koje se koristi da bi se izbjegla konfuzija. (op. a.)

⁷ Casiano FLORISTAN, "Teologia pastorale", u: Casiano FLORISTAN – Juan José TAMAYO (ur.), *Dizionario sintetico di pastorale*, Ed. Vaticana, Città del Vaticano, 1999., 785.

⁸ U tom duhu u nas je Dragutin KNIEWALD napisao priručnik pod naslovom *Pastirsko bogoslovlje*. Kaže da on "sadrži upute, kako će dušobrižnik vršiti svoju svećeničku službu kao vidljivi posrednik između Boga i ljudi". "Tipografija" D. D., Zagreb, 1938., III.

⁹ Casiano FLORISTAN, n. dj., 785.

¹⁰ *Isto*.

¹¹ Bono Zvonimir ŠAGI, *Pastoral kao mjesto i prostor duhovnog rasta*, (skripta-ciklostil), Zagreb, 1996., 5. (dalje: PD).

- *Područje* pastoralnog promišljanja nije samo religiozno područje nego uključuje svu stvarnost u kojoj kršćanin živi.¹²

Ozbiljno se uzima u promatranje povijest kao teološko mjesto, što daje ovoj teološkoj disciplini dimenziju kritičnosti i dinamičnosti. Naime, ukoliko bismo pastoral shvaćali suviše juridički ili normativno, kao izvršavanje crkvenog prava i obrednih normi, ili ga reducirali na samu pripremu i podjelu sakramenata, onda se on doživljava kao *jednom zauvijek gotova i naučena vještina*.¹³ No, otkada je koncil naglasio govor o znakovima vremena, hoće reći, "promatranju konkretne stvarnosti i povijesnih događaja kao objektivnog znaka i izazova preko kojih nam Bog sada očituje svoju volju",¹⁴ onda pastoral valja shvaćati na *kreativan i dinamičan način*. Moramo se, naime, uvijek iznova kritički ispitivati što je najprikladnije za ovaj povijesni trenutak.¹⁵

Razlikuje pastoral kao *praksu*¹⁶ od *znanstvene discipline* "koja proučava konkretne načine ostvarivanja spasenjskog posredništva u raznim situacijama vremena i prostora. U tom se smislu radi o teološkoj, više teorijskoj refleksiji o pastoralnom djelu Crkve".¹⁷

2.2. Duhovnost

Što se tiče *duhovnosti*¹⁸ on nudi pneumatološko i hagiološko tumačenje. Pneumatološka interpretacija stavlja naglasak na glavnog protagonista, tj. ukoliko duhovnost "izriče život kršćana u Duhu Svetom".¹⁹ Hagiološko tumačenje autor

¹² Usp. PD, 5. Fra Bono se kritički osvrtao ne samo na strogo eklezijalno područje nego i društveno osobito u postkomunističkom razdoblju hrvatskoga društva. Njegovi osvrti i analize sabrani su u: Bono Zvonimir ŠAGI, *Sa svjetiljkom vjere u društvenoj zbilji. Promišljanje sadašnjeg crkvenog trenutka*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1999.

¹³ Usp. PD, 10.

¹⁴ PD, 11.

¹⁵ Usp. PD, 11.

¹⁶ Pod tim misli na "mnogovrsnu djelatnost što je izvršavaju pastoralni djelatnici". PD, 2.

¹⁷ PD, 2.

¹⁸ Napomenimo da se fra Bono ne bavi duhovnošću kao akademskom disciplinom koja je "sustavno i znanstveno promišljanje nad kršćanskim duhovnim iskustvom" (Duhovna teologija), nego ukoliko netko pod vodstvom Duha Svetoga nastoji asimilirati kršćansko otajstvo u vlastitoj svakodnevici (duhovni život). O toj razlici vidi: Jesús CASTELLANO CERVERA, *Teologia spirituale*, u: Giacomo CANO-BBIO, Piero CODA (ur.), *La Teologia del XX secolo, un bilancio. 3. Prospettive pratiche*, Città Nuova, Roma 2003., 195.

¹⁹ Bono Zvonimir ŠAGI, *Kršćanski laik u socijalističkom društvu*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1986., 49.

naslanja na koncilski nauk o općem pozivu na svetost, zato su za njega "duhovnost" i "svetost" sinonimi.²⁰ U tom smislu kršćanska duhovnost je "praktičan odgovor na taj poziv".²¹ Oba pristupa su povezani i neodvojivi, jer prvi ističe glavnog protagonista duhovnog života, a drugi cilj prema kojemu on čovjeka vodi i prema kojemu čovjek treba stremiti.²²

Zanimljivo je njegovo promišljanje – inspirirano istraživanjima Rudolfa Otta (+ 1937.) - o svetome sa socio-kulturalnog gledišta: što se misli pod "svetim" u suvremenoj kulturi. Uočava dvije osnovne tendencije. Proširuje se pojam svetosti na „psihologiju, na sociologiju, na kulturu”.²³ A druga tendencija, posljedica prethodne, svođenje je duhovnosti na subjektivnu dimenziju: "događa se odvajanje religije od stvarnih transcendentnih obzora i njezino svođenje na subjektivni doživljaj fascinantnog, 'svetog' – onog podsvjesnog u čovjeku, kao nekog čisto psihološkog doživljaja".²⁴ Duhovnost se u tom sekularnom ambijentu više doživljava kao bijeg od opterećujuće stvarnosti negoli snaga kojom valja oblikovati sebe pa time i okolinu.²⁵ "Religija uklopljena u sekulariziranu pluralnu kulturu bez Boga, služi kao lijek frustracijama, ispunja čovjekovu prazninu! Nije uopće važno što vjerujemo ili mislimo o Bogu, kao da više nije važan objektivni aspekt vjere, nego samo subjektivni".²⁶ Stoga u suvremenoj kulturi ostvariti svetost ne ide u "smjeru – približiti se Bogu, nego ide samo prema svom unutarnjem doživljaju onog zadivljujućeg".²⁷

Kršćansko poimanje svetosti, uz potrebiti subjektivni aspekt, naglašava i objektivni, prema kojemu se valja oblikovati ili formirati. To je ponajprije „odnos s Bogom“ koji se u cjelini čovjekova bića ostvaruje po vjeri, nadi i ljubavi.²⁸ Valja pritom istaći dijaloški karakter teologalnih kreposti. Hoće reći, prije negoli čovjekov čin i odgovor, one su Božji dar kojemu se valja otvoriti i usvojiti ga. Vjerom se čovjek otvara Božjoj objavi, njegovoj riječi i svjetonazoru; nadom s pouzdanjem iščekuje

²⁰ Bono Zvonimir ŠAGI, *Put i usput redovništva*, 219.

²¹ Bono Zvonimir ŠAGI, *Kršćanski laik u socijalističkom društvu*, 48.

²² IVAN PAVAO II, također povezuje te dvije stvarnosti u svojoj definiciji duhovnog života: "kršćanska egzistencija 'duhovni život' ili život oživljavan Duhom i usmjeren prema svetosti ili savršenstvu ljubavi". *Pastore dabo vobis – Dat ću vam pastire. Apostolska postsinodalna pobudnica o svećeničkoj formaciji u sadašnjim prilikama*, (25.03. 1992.), Nadb. Duhovni stol – Glas koncila, Zagreb, 1992., br, 19.

²³ Bono Zvonimir ŠAGI, *Put i usput redovništva*, 217.

²⁴ *Isto*.

²⁵ Duhovnost se promatra nerijetko kao "bijeg pred zahtjevnom i opterećujućom sadašnjicom", smatra Bruno SECONDIN, stoga odbacuje, kako sigurnost formalizma tako i nezaloženi misticizam. Alla prova della nuova cultura, u: Bruno SECONDIN – Tullo GOFFI (ur.), *Corso di spiritualità. Esperienza-Sistemica-Proiezioni*, Brescia, 1989., 691. 698.

²⁶ Bono Zvonimir ŠAGI, *Put i usput redovništva*, 217.

²⁷ *Isto*, 218.

²⁸ *Isto*.

ostvarenje njegova obećanja, usprkos preprekama i teškoćama; a ljubavlju odgovara na prethodnu Božju ljubav prema njemu (usp. 1Iv 4,10) koja je posebice očitovana u Kristovu Vazmenom otajstvu.²⁹ Kršćansko poimanje uključuje objektivni aspekt: "Svetost u moralnom smislu gledamo kao neprestano približavanje Božjoj svetosti, po poslušnosti Duhu Svetome i njegovom djelovanju u nama".³⁰ Duh Sveti nije nekakav generički duh, nego Kristov. On ne donosi ništa nova, nego samo aktualizira Kristovo otkupiteljsko djelo i njegov vrijednosni sustav, kako u pojedincu, tako u Crkvi i društvu. Crkva kao zajednica s apostolskim nasljedstvom, "opipljivosti" je objektivni kriterij, našeg subjektivnog prijanjanja uz Krista. Objektivni aspekt osigurava da se duhovnost ne pretvori u oblik narcizma, kao što je slučaj u duhovnosti *New Age*.³¹

Koncilski nauk o općem pozivu na svetost, pretpostavlja izvjesnu diferencijaciju unutar jedne kršćanske duhovnosti. Očito je, naime, da ne mogu imati isti put posvećenja oni koji se bave usko religioznim stvarima, ili apostolatom evangelizacije i posvećivanja, i oni čije je obilježje "svjetovni značaj" (*indoles seculares*),³² "svjetovnost", hoće reći, "angažiranost u konkretnom svijetu".³³ Zato, s pravom, razlikuje, temeljnu kršćansku duhovnost od specifične.³⁴ Naime, kršćanska duhovnost je "po svojim nutarnjim konstitutivnim (i supstancijalnim) elementima" jedna: Božja volja da se svi ljudi spase, Božja riječ kao izričaj Božje volje, liturgijsko-sakramentalni život, askeza, vježbanje u vrlinama, molitva i sl. No, budući da je subjekt ili subjekti koji asimiliraju supstancijalne elemente različiti, onda se "kršćanska duhovnost u

²⁹ Usp. Juan ALFARO, *Cristologia e antropologia. Temi teologici attuali*, Cittadella Editrice, Assisi 1973., 404.-406.

³⁰ Bono Zvonimir ŠAGI, *Put i usput redovništva*, 218. Kurziv je naš. Profesor psihologije na Sveučilištu New York smatra da je "duhovnost New Age preobrazba psihološkog u duhovni narcizam". Paul VITZ, *Psihologija kao religija. Kult samoobožavanja*, Verbum, Split, 2003., 177. Ne narcizam u smislu poremećene ličnosti nego kao stil života. Osoba se vrti samo oko svojega ja, nije spremna na autentičnu ljubav koja uključuje i žrtvu; nije otvorena za bližnjega, za obitelj, za zajednicu u kojoj živi. Na istom tragu je suvremeni duhovni autor Anselm GRÜN, kad veli: "Na duhovnom putu ne možemo se zatvoriti u same sebe. Svaka autentična duhovnost ima blagotvorni učinak i na svijet; pa ipak, samo ako uključimo naše ljudske brige – naš žar u ljubavi, u borbi za pravedniji svijet, preuzeti brigu oko najsiromašnijih -, ona će postati blagoslov za nas i za svijet. Duhovnost koja se vrti samo oko sebe na narcistički način nema snage da oblikuje život; naš svijet, uistinu, treba osobe koje će prolaziti putevima Duha i istodobno zadržati strast prema životu i ljubav prema ljudima. Ako će to činiti, onda će i njihov život uspjeti". *Spiritualità. Per una vita riuscita*, Ed. San Paolo, Cinisello Balsamo, 2009., 7-8.

³¹ Drugi vatikanski koncil, *Lumen gentium. Dogmatska konstitucija o crkvi*, u: Dokumenti, VII popravljeno izd., Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2008., 31.

³² Bono Zvonimir ŠAGI, *Kršćanski laik u socijalističkom društvu*, 50. Usp. PD, 61.

³³ Bono Zvonimir ŠAGI, *Kršćanski laik u socijalističkom društvu*, 49.

³⁴ Usp. PD, 61.

svakom od nas aktualizira na mnogostruk način".³⁵ Opetuje koncilsku misao da se valja posvetiti *in vitae suae conditionibus* – „u svojim životnim uvjetima".³⁶ Svetost ne ovisi o povijesnim okolnostima, staležu ili profesiji kojom se čovjek bavi. Sve okolnosti su pogodna materija za osobno posvećenje. Zato kaže da je "najvažnije držati se pravila da se svatko može i mora posvetiti na svom mjestu i onim što radi".³⁷ U ovom specifičnom smislu definira duhovnost da je ona "osobni odgovor na poziv svetosti (usp. LG 40) u uvjetovanostima vremena i prostora".³⁸

2.3. Pastoral duhovnosti

Pastoralna i Duhovna teologija imaju neupitno brojne međuođnose. Obje pripadaju istom "stablu" teologije, što uključuje zajedničke izvore s ostalim teološkim disciplinama: Sveto pismo, patristika, crkveno učiteljstvo, liturgija, itd. Unutar istog "stabla" radi se više o praktičnim teološkim disciplinama negoli spekulativnim.³⁹ Hoće reći, područje istraživanja im je kršćansko iskustvo (aproprijacija objavljene datosti) ili kršćanska praksa, promatrana u mnogovrsnim dimenzijama.⁴⁰ Razlika je u perspektivi ili gledišnoj točki, pod kojom se promatra kršćansko iskustvo i praksa. Perspektiva pastoralne teologije univerzalnije je naravi: analizira aktualnu eklezijalnu praksu, socio-kulturalni kontekst, uvjete i strukture koje informiraju konkretnog subjekta s obzirom na prenošenje vjere. Duhovnu teologiju zanima subjekt kao takav, naglašena je personalna i individualna gledišna točka. Premda dotični subjekt pripada različitim društvenim skupinama, on reagira prema općeljudskim zajedničkim strukturama („konstante"), obdaren je slobodom te slijedi zakonitosti rasta (biološkog, psihološkog i duhovnog). Duhovna teologija je stoga usredotočena prema duhovnom praćenju subjekta da bi ga se uputilo prema sve većoj zrelosti. U tu svrhu analizira dragocjena svjedočanstva kršćanskog života, kvalificirana iskustva svetih, kao i pomoćnih znanosti (posebice psihologije, religiozne sociologije).⁴¹

³⁵ Bono Zvonimir ŠAGI, *Kršćanski laik u socijalističkom društvu*, 49.

³⁶ DRUGI VATIKANSKI KONCIL, *Lumen gentium*, 41.7.

³⁷ PD, 65.

³⁸ Bono Zvonimir ŠAGI, *Laici i svjetovna dimenzija Crkve*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1995., 142.

³⁹ Među praktične discipline stavlja ih i slijedeći niz o suvremenoj teologiji: Giacomo CANOBBIO – Piero CODA (ur.), *La Teologia del xx secolo, un bilancio. 3. Prospettive pratiche*, Città Nuova, Roma, 2003.

⁴⁰ Usp. Mauro MIDALI, *Teologia pratica. 5. Per un'attuale configurazione scientifica*, LAS, Roma, 2011., 172.

⁴¹ Usp. Jesús Manuel GARCÍA, *Teologia spirituale. Epistemologia e interdisciplinarietà*, LAS, Roma, 2013., 304.

Radi se, dakle, o komplementarnim disciplinama, koje jedna drugoj nude vlastite aspekte čuvajući se uzajamno od jednostranosti.⁴² Pastoralna podsjeća duhovnu teologiju, da se život u Duhu pojedinca događa u širem socio-eklezijalnom kontekstu koji se ne može ignorirati jer iznutra uvjetuje duhovno iskustvo vjernika. Ova socio-eklezijalna dimenzija implicira da duhovni život ne može biti dizinkarniran, nego se mora realizirati u konkretnom povijesnom angažmanu za dobro bližnjega i društva u cjelini. Na taj način ona pomaže duhovnosti da ne zastrani u spiritalizmu, elitizmu i individualizmu. S druge strane, pastoralna teologija koja ne bi uzimala u obzir život u Duhu, koji želi suobličiti čovjeka Kristu, čije zakonitosti istražuje duhovna teologija, upala bi u opasnost da se u svojim analizama i projekcijama kršćanske prakse naveže na ljudske programe ili postane samo još jedna od socijalnih prosudbi antropocentrične naravi i angažmana bez "soli" i "svjetla" (usp. Mt 5,13-16). Duhovnost ujedno treba biti u pastoralnoj praksi „imunitetsko cjepivo protiv tjeskobnog aktivizma našeg doba“.⁴³ Novi čovjek i humanije društvo nastaje samo kroz suobličjenje Kristu, jer "tko slijedi Krista, savršenog čovjeka, sam postaje više čovjek".⁴⁴

Neki novi izazovi potakli su još izraženiju potrebu za približavanjem ovih dviju disciplina, što je dovelo do utemeljenja predmeta „Pastoral duhovnosti“. Regionalni lombardski "Pastoralni Institut", nakon što je kroz više godina uključivao katehetsku, liturgijsku i socijalnu sekciju, smatrao je potrebnim dodati 1975. godine i sekciju duhovnosti. Navodi slijedeće razloge: 1) duhovnost se ne može ograničiti u pastoralni okvir; 2) pojava velikih suvremenih duhovnih pokreta, makar često iskreni i dobri, ne uključuju se olako u klasični župni pastoral; 3) raste broj neprovjerenih duhovnih grupa, koje zahtijevaju ozbiljno razlučivanje.⁴⁵ Sve je to rezultiralo potrebom da se duhovnost uvede u pastoralno područje i zadaće. Jedan od zaslužnih za afirmaciju ovog predmeta, karmelićanin Rafael Checa, ovako ga definira: "Pastoral duhovnosti je skup evangelizacijskih postupaka koji posvješćuju, promiču, pomažu rasti i, pod vodstvom Duha Svetoga, vode do punine kršćanski život u vjerniku i zajednici".⁴⁶

⁴² "Evidentno je da se ove dvije gledišne točke uzajamno *prožimaju* i *ispravljaju*". Jesús Manuel GARCÍA, *Teologia spirituale. Epistemologia e interdisciplinarità*, 305.

⁴³ Jesús Manuel GARCÍA, *Teologia spirituale. Epistemologia e interdisciplinarità*, LAS, Roma, 2013., 309.

⁴⁴ DRUGI VATIKANSKI KONCIL, *Gaudium et spes. Pastoralna konstitucija o crkvi u suvremenom svijetu*, u: *Dokumenti*, 2008., br. 41.

⁴⁵ Usp. Costanzo BROVETTO, Una forte esperienza di Dio: base di ogni Pastorale, u: Benedetto CALATI, Bruno SECONDINI, Tito Paolo ZECCA (ur.), *Spiritualità. Fisionomia e compiti*, LAS, Roma, 1980., 129-130.

⁴⁶ Rafael CHECA, *Pastoral de la espiritualidad cristiana*, CeSP/Progreso, México, 1991., 72. Radi se o njegovoj dizertaciji obranjenoj na Papinskom učilištu *Teresianumu*.

Pastoral duhovnosti je fra Bono svojim stručnim radom najviše promovirao u sklopu predavanja na "Institutu kršćanske duhovnosti Katoličkog bogoslovnog fakulteta". Predavao je predmet „Pastoralni rad kao mjesto i prostor duhovnog rasta“, od akademske godine 1988./1989. do ak. god. 1998./1999.⁴⁷ U tu svrhu publicirao je i skripta za studente pod naslovom "Pastoral kao mjesto i prostor duhovnog rasta". Autor promišlja, propituje eklezijalnu praksu ukoliko i koliko ona jest u funkciji duhovnoga rasta osoba i zajednice.

Fra Bono, kao što smo već naznačili, poistovjećuje duhovnost i svetost. Smatra da je "bit" pastoralne djelatnosti i "neposredni cilj",⁴⁸ omogućivati da se poziv na svetost realizira: Crkva je „u funkciji spasenjskog posredništva. Poziv na svetost upućen svim ljudima poziv je na spasenjsku participaciju. To je poziv u novi život u Kristu. Prema tome na bit pastoralnog rada spada razglašavanje toga poziva na svetost i omogućivanje da se svetost doista i događa ljudima. Ako pastoral promatramo kao samoostvarenje Crkve onda ga moramo shvaćati i kao posvećivanje jer je Crkva pozvana da ostvari svetost. Zato pastoralni rad moramo tumačiti i prosuđivati u funkciji posvećivanja. On je u svom bitnom sadržaju *uvođenje u duhovnost, izgrađivanje i mjesto rasta prave duhovnosti koju Crkva živi*".⁴⁹

Ovim opisom on je posve na liniji crkvenog učiteljstva i Ivana Pavla II, koji će par godina kasnije u Apostolskom pismu *Novo millennio ineunte. Ulaskom u novo tisućljeće*, dati poticaj da "svetost treba biti perspektiva u koju treba smjestiti čitavi pastoralni hod" Crkve.⁵⁰ Što potvrđuje potrebu i važnost jedne mlade teološke discipline koju zovemo *Pastoral duhovnosti*. Nastavno na taj papinski poticaj, naša je Biskupska konferencija izdala dokument "Na svetost pozvani", koji se, nakon što tumači kršćansku svetost, usredotočuje na vršenje trostruke službe: naviještanja, posvećivanja i upravljanja.⁵¹

⁴⁷ Raspored akademske godine Katoličkog bogoslovnog fakulteta, kad se radi o Institutima, nije sadržajno ujednačen. Rjeđe donosi predavače i nazive kolegija, no, redovito donosi popis članova Vijeća. Fra Bono Šagi zadnji put je upisan kao član Vijeća u akademskoj godini 1998./1999., stoga zaključujemo da je te akademske godine prestao predavati. Vidi: Sveučilište u Zagrebu, Katolički bogoslovni fakultet u Zagrebu, *Raspored akademske godine 1998.-1999.*, Zagreb 1998., 60. To ujedno znači da je prestao predavati kada je Institut s dvogodišnjeg prešao na četverogodišnji studij. Vidi: VEUČILIŠTE U ZAGREBU, KATOLIČKI BOGOSLOVNI FAKULTET U ZAGREBU, *Raspored akademske godine 1999.-2000.*, Zagreb 1999., 62.

⁴⁸ PD, 63.

⁴⁹ PD, 61.

⁵⁰ IVAN PAVAO II, *Novo millennio ineunte. Ulaskom u novo tisućljeće. Apostolsko pismo na završetku Velikoga jubileja godine 2000.*, (6.1.2001.), Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2001., br. 30.

⁵¹ HRVATSKA BISKUPSKA KONFERENCIJA, *Na svetost pozvani. Pastoralne smjernice na početku trećega tisućljeća*, Glas koncila, Zagreb, 2002.

Smjestiti pastoralnu aktivnost Crkve u perspektivu svetosti, znači nadići jedan minimalistički i mediokritetski duhovni mentalitet. Promišljajući o toj temi jedan teolog reče: "Doista, u mjeri u kojoj se posjeduje svijest bogatstva kršćanskog života, poziva svih kršćana na svetost, mora se također učiniti prostor pastoralu koji se ne bi zaustavio na katezezi vjere, ili kršćanskoj inicijaciji, oba uvijek potrebna i temeljna, nego i na područje gdje bi se osobama pomoglo živjeti milost sakramenata i napredovati na putu kršćanske zrelosti. Takav pastoral sveopćeg poziva na svetost, pretpostavlja cijelu seriju prijedloga, iskustava, struktura koje bi u Crkvi bili odlučno usmjerene prema tome cilju".⁵²

3. PROPITIVANJE PASTORALNE PRAKSE S DUHOVNOG GLEDIŠTA

Fra Bono u svojim promišljanjima nad pastoralnom praksom propituje "koliko pastoralna angažiranost uobličuje duhovnost".⁵³ Pod tim vidom analizira središnje dimenzije pastoralna i nudi vlastite poticaje i moguća rješenja da bi pastoral bolje ostvarivao svoju bit: izgradnju novoga čovjeka na sliku Kristovu, kao pojedinca i kao društveno biće.

3.1. Pneumatološka dimenzija

Govoreći o pastoralu duhovnosti ispravno je poći upravo od pneumatološke dimenzije, koja stavlja naglasak na glavnog protagonista duhovnog života: „Duh Sveti je nastavljatelj u svijetu događaja Isusa Krista. On je glavni protagonist spasenjske djelatnosti što je Crkva mora izvršavati”.⁵⁴ U ovoj rečenici autor ističe dvije pneumatološke odrednice. Duh Sveti aktualizira ("nastavljatelj") Kristovo otkupiteljsko djelo i poruku kako u srcima pojedinaca, tako i u zajednici vjernika.⁵⁵ Druga važna odrednica jest, da je on "glavni protagonist", kako pastoralnog angažmana Crkve, tako i duhovnog života pojedinca. U tom smislu autor interpretira Isusovo obećanje Duha u simbolu vode (usp. Iv 7,38-39), da će poteći rijeke žive vode "iz svakoga koji primi Duha, koji k njemu dođe i poveže se s njim u tom Duhu".⁵⁶ Konkretno to

⁵² Jesùs CASTELLANO CERVERA, "Esigenze odierne di Spiritualità: memoria e profezia", *Rivista di vita spirituale* 55 (2001.), 4-5, 438-439.

⁵³ PD, 8.

⁵⁴ PD, 8.

⁵⁵ "Duh Božji je, dakle, preuzeo djelo što ga je Božji Jedinorođenac, Krist započeo kao čovjek u svome smrtnom tijelu. Sad ga nastavlja u Duhu Svetom". Bono Zvonimir ŠAGI, *Riječ Božja u promišljanju trenutka. Homilije i nedjelje i blagdane A,B,C*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2008., 133.

znači slijedeće: premda su Crkvi potrebne institucije, kongregacije, dikasteriji, vijeća, povjerenstva, pastoralni planovi i projekti; djelotvornost pastoralne akcije, ipak, ne ovisi „o dobroj organiziranosti“⁵⁷ nego o intimnom zajedništvu s Kristom, da u kršćaninu kola isti Duh, isti vrijednosni sustav, „isto mišljenje kao u Kristu Isusu“ (Fil 2,5). Drugačije rečeno, pastoralna efikasnost više ovisi o "biti" negoli o "činiti". Hoće reći, pastoralni angažman valja shvatiti kao "*odgovor na poziv na svetost*"⁵⁸. Svetost života nije samo cilj pastoralne djelatnosti nego i preduvjet i temeljni stav da bi angažman pastoralnog djelatnika bio djelotvoran. Pastoral je stoga primarno duhovna aktivnost. Na to nas podsjeća Pavao u himnu ljubavi. Ukoliko pastoralni djelatnik ne raste u savršenoj ljubavi prema Bogu i bližnjemu (tj. u svetosti) njegov je angažman tek „mjed što ječi ili cimbal što zveči“ (1Kor 13, 1).

2.2. Ekleziološka dimenzija

Duh Sveti suobličuje i sjedinjuje, darom vjere i krštenja, kršćane Kristu ali ujedno i njih međusobno, formirajući tako Kristovo Tijelo – Crkvu.⁵⁹ Možemo, stoga, govoriti o pneumatološkoj ekleziologiji⁶⁰ kod autora. Duhovi su "rođendan Crkve",⁶¹ to je "početak novog vremena u kojem djeluje Duh Sveti. To je vrijeme Crkve kao sakramenta, tj. vidljivog znaka Kristove prisutnosti i njegova djela u svijetu. Crkva, kao zajednica koju Duh Sveti sjedinjuje u Kristu, odatle kreće u povijest. Sve do posljednjeg dana povijesti ona ima propovijedati i svjedočiti evanđelje spasenja svim ljudima, svemu stvorenju"⁶².

Subjekt pastoralnog angažmana je Crkva⁶³ čije je poslanje da se svi ljudi spase i da se ostvari „novi čovjek u Kristu“.⁶⁴ To ujedno znači da su svi⁶⁵ članovi Crkve poz-

⁵⁶ Isto, 133

⁵⁷ PD, 8. U tome pravcu je i slijedeći njegov poticaj: "Progovorimo iz tog Duha. Počnimo činiti djela iz tog Duha". Bono Zvonimir ŠAGI, *Riječ Božja u promišljanju trenutka*, 133.

⁵⁸ PD, 8.

⁵⁹ "Vjernici su svojim pristupom Kristu u međusobnim odnosima kao živo kamenje iz kojega se gradi velebna kuća Božja (usp. 1Pt 2,4-5)". Bono Zvonimir ŠAGI, *Riječ Božja u promišljanju trenutka*, 130. Crkva je za njega "prije svega pokret i zajednica Duha Svetoga". Isto, 135.

⁶¹ Isto.

⁶² Isto, 704.

⁶³ Usp. PD, 37.

⁶⁴ Bono Zvonimir ŠAGI, *Riječ Božja u promišljanju trenutka*, 704.

⁶⁵ Po krštenju svi su pozvani biti dionici na Kristovoj pastirskoj službi: "Svi smo prema različitosti službi i darova (usp. 1Kor 12,4-6), u Kristu dionici njegove pastirske službe. U tu svrhu nam je potrebna pastirska ljubav, što ju je zasnovačio sam Krist svojim životom i svojom žrtvom za svakog pojedinog. U tom smislu razmišljamo kako bi se danas ta Isusova pastirska služba što je on vrši po svome otajstvenome tijelu – Crkvi, tj. po nama udovima istoga tijela što djelotvornije očitovala". Isto, 689.

vani da sudjeluju na tom poslanju sukladno svojem položaju, zadaćama i karizma. No, da bi se to ostvarilo ovisi o tome "kakvu sliku Crkve" osoba ima.⁶⁶ Valja u tu svrhu napustiti "piramidalni pojam crkve" prema kojemu Duh Sveti djeluje preko hijerarhijskih posrednika na vjernički puk.⁶⁷ U tom eklesiološkom modelu životni tok "dolazi po hijerarhijskom kanalu ili praktički od rimske kurije po strogo subordiniranom sistemu preko ostalih kurija i kurijica, ovo će značiti samo kimnuti glavom".⁶⁸ Valja, naprotiv, sve više usvajati sliku Crkve kao "zajedništva" (*communio*) gdje Duh Sveti izravno djeluje na svakog pojedinog člana Mističnog tijela Kristova, "djeluje u svima" i tek naknadno potiče različite karizme i službe.⁶⁹ U tavom eklesiološkom modelu svatko se osjeća pozvanim. *Sentire cum ecclesia* u tom eklesiološkom modelu znači "poziv na mobilizaciju". Hoće reći, "suosjećanje s Crkvom nije u slijepoj poslušnosti i slijepom obavljanju crkvenih propisa, nego u zalaganju umom i srcem za stvar Crkve i svijeta što ga moramo poboljšati i spasiti".⁷⁰

Promjena eklesiološke paradigme i modela, nije značajna samo za pastoralni angažman, njemu prethodi duhovni život čovjeka koji se zbiljski rađa iz susreta s Duhom Svetim, prvim protagonistom duhovnog života.⁷¹ Samo čovjek ispunjen Duhom moći će na autentični način biti i apostol. Ukoliko kršćanin nema svijest da Duh Sveti želi imati neposredni pristup njemu, onda se on teško može doživjeti pozvanim pa time i poslanim.

Analizirajući konkretnu eklezijalnu stvarnost, fra Bono uočava prisutnost kod vjerničkog puka izvjesnog razočaranja s koncilskom reformom. Razočaranost, prema njemu, nije u krivo postavljenoj reformi, nego u "njenu neprovođenju".⁷² Primjećuje dva uzroka tome: manjak operativnosti i velikodušnosti. Pod prvim misli na inflaciju rasprava, dijaloga, simpozija, reforma se svela na puku teoretsku razinu. Drugi uzrok vidi u manjku požrtvornosti: "kao da se sve dalo u traženje osobnog uživanja. A, znate, kad čovjek počne tražiti osobni užitak i kad se njegova stremljenja svode na to, onda je teško reći da je spreman obnoviti svijet, da je spreman nesebično se dati drugima zbog boljitka".⁷³

U korijenu ovih dviju manjkavosti problem je motivacija, jer motivi nisu usklađeni s aktualnim senzibilitetom: "Nekad je čovjek bio vjernikom zbog društvene

⁶⁶ PD, 54.

⁶⁷ PD, 54.

⁶⁸ PD, 54.

⁶⁹ PD, 55.

⁷⁰ PD, 55.

⁷¹ Prijelaz s piramidalnog eklesiološkog modela na model Crkve kao zajedništva dobro je opisao Emilio ALBERICH, *Kateheza i crkvena praksa. Identitet i dimenzija kateheze u današnjoj Crkvi*, Katehetski salezijanski centar, Zagreb, 1986., 121-130.

⁷² PD, 30.

⁷³ PD, 29.

tradicije ili obzira prema okolini, koja je nametala određeni vjerski simbol kao dio svoga samoodržanja, a sada kad vjera postaje osobnom, vjerski simbol kao propis sa svojim obveznim tonom nema pravog praktičnog smisla".⁷⁴

Budući da je danas vjera postala personalnom, onda je ona čin slobodnih ljudi, koje se ne može motivirati kaznom ili represivnim mjerama, nego jedino razumski argumentiranim razlozima. "Badava ljutnja zbog napuštanja nekih religioznih čina, ako nismo slobodnom čovjeku uspjeli pokazati pravi i uvjerljivi razlog da to prihvati i izvršuje".⁷⁵

3.3. Župni pastoral

Župa, ukoliko je, "otajstveni subjekt unutar mjesne crkve u kojem je 'prisutna i djeluje jedna, sveta, katolička Crkva' (CD 11)",⁷⁶ mora se uskladiti s koncilskom ekleziologijom zajedništva: "župa mora promijeniti svoju naslijeđenu strukturu i misaono i organizacijski. Mora prestati biti samo administrativna jedinica, instancija crkvene vlasti, servis za zadovoljavanje vjerskih potreba naroda za koji se pretpostavlja kršćanska vjera. Mora postati stvarna zajednica, sposobna razvijati dinamičnu organizacijsku strukturu, pluriformne oblike kršćanskog života i duhovnosti te metode djelovanja (ukupni angažman)".⁷⁷ Da bi župa postala "stvarna zajednica", u novije vrijeme naglašavalo se da ona ne može biti shvaćena primarno kao "ustrojstvo, teritorij, zgrada", nego kao „obitelj Božja",⁷⁸ kao "zajednica osoba" u kojoj se "na konkretan način može doživjeti i otajstveno zajedništvo s Kristom i bratsko zajedništvo među osobama, unutar tog istoga otajstvenog zajedništva".⁷⁹

Zahtjev za spomenutom promjenom iziskuje od župe da se preispita u svjetlu ekleziologije zajedništva te se misaono i organizacijski presloži, posebice u tri pravca:⁸⁰

- Premještaj naglaska s teritorijalnog na karakter "zajednicu vjernika".⁸¹ U takvom

⁷⁴ PD, 30.

⁷⁵ PD, 31. "Svi oni koji misle da se svetost kršćanskog života može spasiti pozivanjem na propise, najveći su neprijatelji prave svetosti, koju bi današnji čovjek stvarno u Duhu Svetom mogao poželjeti. Oni su protivnici uzora, stvaraoči otpora novom, svetom zalaganju. Tim je tragičnije ako ih ima u crkvenom poglavarstvu". PD, 32.

⁷⁶ PD, 16. Citira koncilski dokument *Christus Dominus*, br. 11, koji tako definira dijecezu, ali šagi to primjenjuje i na župnu zajednicu.

⁷⁷ PD, 16.

⁷⁸ PD, 16.

⁷⁹ PD, 16.

⁸⁰ Sažeto prema: PD, 17-18.

⁸¹ Tako definira župu *Zakonik kanonskog prava*, Glas koncila, Zagreb, 1988., k. 515.

naglasku u župi će više biti omogućeno kolanje informacija odozdo prema gore, odozgo prema dolje i horizontalno između osoba i zajednica.⁸²

- "župni pastoral se treba kretati u pravcu oslobađanja subjektivnih čimbenika u bazi (milosnih darova u osobama) kako bi se zajednica djelotvornije organizirala".⁸³
- Budući da i unutar župa ima sve više onih kod kojih – premda kršteni – sama krsna milost nije zaživjela a vjera je ostala na deklarativnoj razini, župni pastoral osim sakramentalističkog treba biti i evangelizacijski.

U nastojanju oko te promjene posebno se kritiziralo "načelo teritorijalnosti",⁸⁴ kao od strane sociologa, tako i od strane novih duhovnih pokreta, smatrajući ga jednim od "glavnih kočnica da se župa izgradi kao zajednica osoba te da postane evangelizacijski aktivna".⁸⁵ Smatraju, naime, da slobodno vjerničko udruživanje više naglašava osobno načelo, bliže međuljudske odnose te bolje dolaze do izražaja milosni darovi u zajednici.

Nakon početnog jednostranog entuzijazma u tome smjeru, kroz plodna razmišljanja i rasprave došlo se do razboritijeg stava. Uvidjela se i pozitivna strana teritorijalnog načela, kao i negativna strana načela slobodnog udruživanja. Načelo teritorijalnosti više uvažava sociološke realnosti, sabiranjem na konkretnom teritoriju ona se sabire "unutar sociološke zajednice (selo, gradska četvrt), uvažavajući razne značajke sredine".⁸⁶ Osobno načelo vodi u opasnost da se ljudi "raslojavaju po klasi ili nekom drugom kriteriju", a razne karizmatske i slične zajednice pogoduju sužavanju župnog pastorala na "*bavljenje elitom*, na uštrb evangelizatorskog prodora u životnu sredinu".⁸⁷ Koliko god se župa prvenstveno mora baviti osobama, ona ne smije zanemariti bavljenje i sociološkom sredinom, da utječe na mentalitet unošenjem vjerskog elementa u strukturu javnog mišljenja, i u stvaranje obrazaca

⁸² "Župni pastoral morao bi izrastati iz samog crkvenog tijela, ne samo po direktivama odozgo, kao direktivni (autoritarni), nego i po poticajima odozdo, iz baze, kako već Duh Sveti pokrene udove Tijela za dobro cjeline". PD, 17-18. U tom smislu važan je njegov članak iz kojeg navodimo slijedeći citat: "Premještanje naglaska iz crkvene institucionalnosti na osobe i odnose među osobama – vjerničke skupine. Potrebno je crkvene strukture, počevši od biskupije do župe, dinamičnije shvaćati i organizirati. Određeni oblik demokratske procedure moguće je i u dogmatski zadanoj hijerarhijskoj crkvenoj strukturi. (...) Treba razmisliti kako je moguće u tom smislu unaprijediti dijalognu proceduru (demokratsku) u donošenju najvažnijih odluka na hijerarhijskom vrhu. (...) da se ništa što pogađa osobe ne čini bez tih osoba". Bono Zvonimir ŠAGI, "Dijalog unutar Crkve. Vjernici-laici, intelektualci, žene, redovnici", *Bogoslovska smotra*, 68 (1997.), 2-3, 306.

⁸³ PD, 18.

⁸⁴ PD, 16.

⁸⁵ PD, 16.

⁸⁶ PD, 17.

⁸⁷ PD, 17.

življenja"⁸⁸ Stoga se fra Bono zalaže za povezivanje teritorijalnog i osobnog načela.⁸⁹ Načelo teritorijalnosti čuvati će članove da se ne okupljaju isključivo po subjektivnim afinitetima (premda i to valja omogućiti unutar župe) a osobno načelo osloboditi će župu od pasivne učmalosti.

Ukoliko župa uspije ostvariti taj potrebiti preustroj biti će "središnje mjesto duhovnog života i rasta svakog kršćanina".⁹⁰ Tu se slavi Euharistija i sva otajstva vjere, zajednička molitva i to sve u prirodnom ambijentu u interakciji s drugim ljudskim zajednicama.⁹¹

3.4. Liturgija kao prostor rasta u vjeri

Središnji događaj i teološki temelj župe je liturgija ili euharistijska zajednica.⁹² Ona treba biti mjesto i prostor izgradnje u vjeri, kako same zajednice tako i pojedinih njenih članova i same okoline. Premda je vjera primarno nutarnji interpersonalni čin, u liturgiji ona ima i svoju vanjsku manifestaciju. Ona "okuplja vjernike u sveto zajedništvo (*communio*), druženje, prijateljevanje s Kristom i time postaje žarište koje rasplamsava žar svetosti kršćanskog života, na koji smo svi pozvani (...). U bliskoj životnoj vezi s Kristom, koja se otajstveno ostvaruje u liturgiji, Duh Sveti nadahnjuje kreativne misli i potiče volju da se čovjek prihvati djela na koje ga Bog zove. Time doprinosimo posvećenju svijeta".⁹³

Liturgijski pokret, koji je svoje zrele plodove na najvišoj mogućoj instanci stekao u koncilskoj reformi, išao je u smjeru da iznova vrati liturgiju kao središnji izvor duhovnog života. U tu svrhu ostvarene su brojne zakonodavne promjene. Autor konstatira da se nakon tih vanjski promjena zastalo s liturgijskom obnovom smatrajući je završenom. No, da bi liturgija doista bila izvor duhovnoga života, tj. procesa obraćenja i rasta u vjeri, neophodno je nastaviti s njenim "produbljenjem",⁹⁴ jer se samim time produbljuje i sama vjera, sukladno drevnom načelu *lex orandi, lex credendi*. Zato zaključuje: "Obnova još nije završila. Iako se više ne mijenjaju vanjski oblici liturgijskih čina, još poznavanje liturgije i liturgijska svijest vjernika nije tolika da bismo mogli prestati inzistirati na katehezi za liturgiju".⁹⁵

⁸⁸ PD, 18.

⁸⁹ Usp. PD, 17.

⁹⁰ PD, 18.

⁹¹ Usp. PD 18.

⁹² Usp. PD, 16.

⁹³ Bono Zvonimir ŠAGI, *Traganje za novom crkvenom praksom*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1982., 117-118.

⁹⁴ Isto, 118.

⁹⁵ Isto, 119.

2.4. Slavlje sakramenata

Propitujući odnos sakramenata i duhovnosti autor smatra problematičnim uvriježeni govor o "dijeljenju" sakramenata, čime se razvijala svijest – kod djelatelja i primatelja – "servisnog pastorala sakramenata (sakramentalizam)".⁹⁶ Razlog je tomu što ih se primarno shvaćalo "pod vidom njihove efikasnosti kao djelotvornih znakova (*ex opera operato*)".⁹⁷ Slaže se s crkvenim naukom da valja premjestiti naglasak sa dijeljenja na kategoriju *slavljenja* sakramenata.⁹⁸ Upravo kroz "slavlje u zajednici najviše pridonose rastu u duhovnosti svih koji u slavlju sudjeluju (...). Njihovo slavljenje postaje mjesto doživljavanja otajstvenog zajedništva i ukupne kršćanske međusobne identifikacije i izvorište svetosti".⁹⁹ Stoga, vratiti sakramente u kategoriju slavlja "uvjet je cjelokupne obnove kršćanske zajednice".¹⁰⁰

Da bi se sakramenti mogli shvatiti i živjeti kategorijom slavlja, traži da ih "više ne shvaćamo toliko kao svete stvari, sredstva spasenja, već kao radnje (*actiones*) Krista i Crkve".¹⁰¹ Primat, pritom, ima Kristova akcija. Hoće reći, prije negoli su "actus fidei", čin vjere ili izričaj vjere Crkve, – kako zajednice, tako i pojedinaca – oni su „fides in actu", vjera u činu, događanje vjere, oni posreduju ono što se vjeruje.¹⁰² Drugim riječima, sakramenti su "milosni *spomenčini* po kojima se uprisutnjuje i odjelotvoruje njegovo djelo spasenja".¹⁰³ Zato je Crkva kao zajednica i svaki pojedini član i dionik slavlja, ponajprije u stavu kontemplativne otvorenosti pred darom koji im se daruje. U liturgijsko-sakramentalnom slavlju "ljudska *actio* stupa u pozadinu i otvara prostor za *actio* divina, božansko djelovanje".¹⁰⁴ Ljudska riječ treba ustupiti mjesto Božjoj riječi. Sakramentalna liturgija je slavlje koje posreduje dar.

Primat kontemplativne dimenzije u sakramentalnom slavlju, može se promotriti i s antropološke strane: "Život je najprije u doživljavanju, a potom u aktivitetu. Sakramenti kao radnje (*actiones*) Krista i Crkve stoga su najprije prilika, otvorena mogućnost za doživljavanje suživota s Kristom u Crkvi kao njegovom Mističnom Tijelu".¹⁰⁵

⁹⁶ Bono Zvonimir ŠAGI, "Slavljenje sakramenata u zajednici", *Služba Božja* 26 (1986.) 3, 261.

⁹⁷ *Isto*.

⁹⁸ Spominje kako je taj premještaj istaknut u novom *Zakonik kanonskog prava*, PD, 42. Naime, on, za razliku od starog, na prvo mjesto stavlja riječ *celebratio* (slavljenje) uz *administratio* (dijeljenje) i *receptio* (primanje). *Zakonik kanonskog prava*, k. 841.

⁹⁹ Bono Zvonimir ŠAGI, Slavljenje sakramenata u zajednici, 261.

¹⁰⁰ *Isto*.

¹⁰¹ *Isto*, 262.

¹⁰² Usp. Ante CRNČEVIĆ, "Liturgija – sveto mjesto događanja vjere. Slaviti u odricanju da bismo primili", *Živo vrelo – liturgijsko-pastoralni list*, 36 (2019.) 2, 12.

¹⁰³ *Isto*, 14.

¹⁰⁴ *Isto*, 15.

¹⁰⁵ Bono Zvonimir ŠAGI, Slavljenje sakramenata u zajednici, 263.

U tom smislu govori i aktualni papa: "Ono što se priopćuje u Crkvi, ono što se prenosi u njezinoj živoj tradiciji, jest novo svjetlo koje se rađa iz *susreta* s Bogom živim, sa svjetlom koje dotiče osobu u dubini njezina bića, u srcu, uključujući njezin um, njezinu volju i osjećajnost, otvarajući ju živim odnosima u zajedništvu s Bogom i drugima. Za prenošenje te punine postoji posebno sredstvo, koje može zahvatiti cijelu osobu, tijelo i duh, nutrinu i odnose. To sredstvo su sakramenti, koji se slave u liturgiji Crkve".¹⁰⁶

Za rast u duhovnom životu važno je također istaći dinamički karakter sakramenata inicijacije (oni koji nas pritjelovljuju Kristu: krst, potvrda i euharistija), kao proces koji valja sve dublje živjeti a ne kao svršeni čin: oni "aktivno traju sve dok se otajstveni suživot ne dogodi u punini".¹⁰⁷

3.5. Navještaj vjere

Liturgijsko i sakramentalno slavlje ne postoji bez navještaja riječi, koji uključuje i druge forme: katehezu, pučku pobožnost, privatnu ili zajedničku molitvu, razumsko opravdanje vjere (teologija). Da bi naviještena riječ bila na izgradnju osoba, valja posvetiti pozornost na "vjersko priopćavanje". Autor smatra da je propovijedanje, navještaj i govor vjerskih eksperata (baka, majka, župnik ili časna sestra) zastao u nekim prethodnim vremenskim senzibilitetima i kategorijama. Uvijen je u "celofan" pobožnjaštva i svetosti koji nije rječit današnjem čovjeku te je „lišen svake realnosti”.¹⁰⁸ Smatra da sveto nema potrebu "svetačke patine"¹⁰⁹ nego da taj govor treba desakralizirati, ili bolje, posadašnjiti (*aggiornamento*). Valja ovdje čuti njega samoga: "Obraćati se živom čovjeku, a ne našoj naslijeđenoj konstrukciji koja i ne postoji (...). Oslobodimo se tzv. 'svetosti' našeg govora o vjeri, što je i nama samima tako djetinjasto, oslobodimo se našeg tzv. 'pobožnog' držanja, koje šablonizira raznolikost ljudske naravi i ukružuje čovjeka, čineći ga smiješnim pred njima samim, oslobodimo se našeg 'pobožnog' rezoniranja o životnom problemu, kada bi trebalo da Bogom zahvaćeni prionemo njegovu najboljem rješavanju. Nemojmo to rješavati pobožnim frazama našeg kršćanskog atavizma, nego prosvjetljenom mišlju, znajući da Bog živi. Vjerski misteriji predstavljaju stvarnost koja je u sebi sveta i ne treba im nikakvih 'svetih' epiteta ni ikakve druge garniture i 'pobožnjačkih' izraza".¹¹⁰

¹⁰⁶ Papa FRANJO, *Lumen fidei – Svjetlo vjere. Enciklika o vjeri*, (29.06.2013.) 2 izd., Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2013., br. 40.

¹⁰⁷ Bono Zvonimir ŠAGI, *Slavljenje sakramenata u zajednici*, 262.

¹⁰⁸ Bono Zvonimir ŠAGI, *Traganje za novom crkvenom praksom*, 26.

¹⁰⁹ *Isto*, 27.

¹¹⁰ *Isto*, 27.

3.5. Asketska dimenzija

Ukoliko je duhovni život izgradnja novoga čovjeka prema Kristovu modelu, što je ujedno i cilj pastoralne akcije, onda on uključuje i čovjekov trud da se oslobodi svega što nije u skladu s tim modelom. No, upravo na tom području u postkoncilskom razdoblju uviđa se "stanovita dezorijentacija",¹¹¹ i "anemija".¹¹² Za razliku od pretkoncilске duhovnosti, koja je prenaplašavala asketsku dimenziju duhovnog života, postkoncilska tendencija s pravom je istakla primat Božje inicijative i milosti. U želji da se istakne novost, zanemarila se neophodnost čovjekove suradnje i discipline.¹¹³ Autor konstatira: "da se sve više osjeća napuštanje svake askeze, kao da je moguće ostvariti se kao novi čovjek bez težine odricanja".¹¹⁴

No, više negoli problem u novom naglasku, on vidi u krizi motiva. Današnji čovjek ne može se više motivirati na asketsko zalaganje koje bi bilo utemeljeno na dualističkoj antropologiji, gdje se tijelo promatra primarno negativno i u oprečnosti s dušom. "Motivi bi se trebali potražiti u totalnosti ljudskog bića i njegovog egzistencijalnog usmjerenja".¹¹⁵ Valja se stoga "osobno založiti za askezu čovjeka shvaćenog integralno, te tako odricanjem oplemenjivati ljudsku egzistenciju, izgrađujući bolji svijet budućnosti. Proročko je uvijek pomiješano s žrtvenim".¹¹⁶

3. ZAKLJUČAK

Sveukupni spisateljski i stručni rad fra Bone Šagija išao je u smjeru kritičkog promišljanja eklezijalne prakse kao i povijesnih događaja u svjetlu Božje objave. Bio je dobro upoznat s novim koncilskim naglascima koje je nastojao implementirati u svoja razmišljanja, jer je njihovu operacionalizaciju smatrao ključnim za reformu Crkve i njenog pastoralnog djelovanja.

Određeni dio svoje spisateljske aktivnosti posvetio je pastoralnoj praksi s gledišta duhovnosti, propitujući, izgrađuje li eklezijalni angažman adresate u zrelije osobe i

---

¹¹¹ Isto, 21.

¹¹² Isto, 22.

¹¹³ "Askeza je danas sumnjiva riječ, ako ne upravo za mnoge ljude posve apsurdna i nerazumljiva, ne isključujući - što još više zabrinjava - brojne kršćane (...). Nažalost mit spontanosti, (...) koji suprotstavlja vježbu i autentičnost, očituje se kao ključna zapreka dozrijevanju ljudskih osoba i razumijevanju njena značenja za duhovni rast". Enzo BIANCHI, *Le parole della spiritualità. Per un lessico della vita interiore*, 4 izd., Rizzoli, Milano, 2003., 19-20.

¹¹⁴ Bono Zvonimir ŠAGI, *Traganje za novom crkvenom praksom*, 23.

¹¹⁵ Isto, 23.

¹¹⁶ Isto, 24.

kvalitetnije zajednice. U tome smjeru bio je i njegov angažman na "Institutu kršćanske duhovnosti Katoličkog bogoslovnog fakulteta", gdje je predavao tematiku iz pastoralne duhovnosti kroz desetak godina. Već iz samog naslova predmeta i skripta koje je izradio za studente Instituta, vidljivo je da, prema njemu, teleološki gledano, pastoralna praksa konvergira s duhovnom svrhom: izgrađivati ljude u zreloj i savršenoj ljubavi, tj. u ostvarivanju poziva na svetost.

Koncilski nauk o znakovima vremena potiče da se u aktualnim povijesnim događajima i tendencijama razlučuju Božji poticaji koje valja podržati, od onih koji su njemu protivni te ih valja osporavati. Zato se teologija treba baviti i društvenom analizom. Kronološki gledano, zanimljivo je, da se u komunističkom razdoblju autor striktnije bavio religiozno-duhovnim područjem, a u postkomunističkom vremenu interes je fokusirao na tada aktualne tendencije u društvu, kritički ih analizirao ne ustručavajući se žigosati – prema njegovom shvaćanju - negativnosti toga razdoblja.

Neosporno da je fra Bono bio jedan od izvornijih analitičara eklezijalno-pastoralne prakse u nas. On je svjedok svog vremena. Zato se proučavanjem njegovih spisa mogu uočiti nade, tjeskobe, problemi, izazovi i nastojanja koja su se poduzimala u prvim postkoncilskim dekadama u primjeni koncilskih naglasaka. Budući da koncilaska vizija još nije dostatno implementirana, mnoga njegova promišljanja i poticaji važeći su i danas.

LITERATURA I IZVORI

- 1/ Emilio ALBERICH, *Kateheza i crkvena praksa. Identitet i dimenzija kateheze u današnjoj Crkvi*, Katehetski salezijanski centar, Zagreb, 1986.
- 2/ Juan ALFARO, *Cristologia e antropologia*. Temi teologici attuali, Cittadella Editrice, Assisi 1973.
- 3/ Enzo BIANCHI, *Le parole della spiritualità. Per un lessico della vita interiore*, 4. izd., Rizzoli, Milano, 2003.
- 4/ Benedetto CALATI, Bruno SECONDIN, Tito Paolo ZECCA (ur.), *Spiritualità. Fisiologia e compiti*, LAS, Roma, 1980.
- 5/ Giacomo CANOBBIO, Piero CODA (ur.), *La Teologia del XX secolo, un bilancio. 3. Prospettive pratiche*, Città Nuova, Roma 2003.
- 6/ Jesús CASTELLANO CERVERA, "Esigenze odierne di Spiritualità: memoria e profezia", *Rivista di vita spirituale* 55 (2001.), 4-5, 432-462.
- 7/ Rafael CHECA, *Pastoral de la espiritualidad cristiana*, CeSP/Progreso, México, 1991.
- 8/ Ante CRNČEVIĆ, "Liturgija – sveto mjesto događanja vjere. Slaviti u odricanju da bismo primili", *Živo vrelo – liturgijsko-pastoralni list*, 36 (2019.) 2, 9-17.

- 9/ DRUGI VATIKANSKI KONCIL, *Dokumenti*, VII popravljeno izd., Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2008.
- 10/ Casiano FLORISTAN – Juan José TAMAYO (ur.), *Dizionario sintetico di pastorale*, Ed. Vaticana, Città del Vaticano, 1999.
- 11/ Jesús Manuel GARCÍA, *Teologia spirituale. Epistemologia e interdisciplinarietà*, LAS, Roma, 2013.
- 12/ Anselm GRÜN, *Spiritualità. Per una vita riuscita*, Ed. San Paolo, Cinisello Balsamo, 2009.
- 13/ HRVATSKA BISKUPSKA KONFERENCIJA, *Na svetost pozvani. Pastoralne smjernice na početku trećega tisućljeća*, Glas koncila, Zagreb, 2002.
- 14/ IVAN PAVAO II, *Pastore dabo vobis – Dat ću vam pastire. Apostolska postsinodalna pobudnica o svećeničkoj formaciji u sadašnjim prilikama*, (25.03. 1992.), Nadb. Duhovni stol – Glas koncila, Zagreb, 1992.
- 15/ IVAN PAVAO II, *Novo millennio ineunte. Ulaskom u novo tisućljeće. Apostolsko pismo na završetku Velikoga jubileja godine 2000.*, (6.1.2001.), Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2001.
- 16/ Dragutin KNIEWALD, *Pastirsko bogoslovlje*, "Tipografija" D. D., Zagreb, 1938.
- 17/ Mauro MIDALI, *Teologia pratica. 5. Per un'attuale configurazione scientifica*, LAS, Roma, 2011.
- 18/ Papa FRANJO,, *Lumen fidei – Svjetlo vjere. Enciklika o vjeri*, (29.06.2013.) 2 izd., Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2013.
- 19/ Ivica RAGUŽ, "Nekoliko crtica o sveučilišnoj teologiji i teološkim časopisima", *Bogoslovska smotra*, 81 (2011.) 1, 147-153.
- 20/ Bruno SECONDIN – Tullo GOFFI (ur.), *Corso di spiritualità. Esperienza-Sistemática-Proiezioni*, Brescia, 1989.
- 21/ SVEUČILIŠTE U ZAGREBU. KATOLIČKI BOGOSLOVNI FAKULTET U ZAGREBU, *Raspored akademske godine 1998.-1999.*, Zagreb 1998.
- 22/ SVEUČILIŠTE U ZAGREBU. KATOLIČKI BOGOSLOVNI FAKULTET U ZAGREBU, *Raspored akademske godine 1999.-2000.*, Zagreb 1999.
- 23/ Bono Zvonimir ŠAGI, "Dijalog unutar Crkve. Vjernici-laici, intelektualci, žene, redovnici", *Bogoslovska smotra* 68 (1997.), 2-3, 293-308.
- 24/ Bono Zvonimir ŠAGI, *Kršćanski laik u socijalističkom društvu*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1986.
- 25/ Bono Zvonimir ŠAGI, *Laici i svjetovna dimenzija Crkve*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1995.
- 26/ Bono Zvonimir ŠAGI, *Pastoral kao mjesto i prostor duhovnog rasta*, (skripta-ciklostil), Zagreb, 1996.
- 27/ Bono Zvonimir ŠAGI, *Put i usput redovništva. Četrdeset godina od Drugog vatikanskog koncila*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2005.

- 28/ Bono Zvonimir ŠAGI, *Riječ Božja u promišljanju trenutka. Homilije i nedjelje i blagdane A,B,C*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2008.
- 29/ Bono Zvonimir ŠAGI, *Sa svjetiljkom vjere u društvenoj zbilji. Promišljanje sadašnjeg crkvenog trenutka*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1999.
- 30/ Bono Zvonimir ŠAGI, *Slavljenje sakramenata u zajednici, Služba Božja 26* (1986.) 3, 261-266.
- 31/ Bono Zvonimir ŠAGI, *Traganje za novom crkvenom praksom*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1982.
- 32/ Paul VITZ, *Psihologija kao religija. Kult samoobožavanja*, Verbum, Split, 2003.
- 33/ *Zakonik kanonskog prava*, Glas koncila, Zagreb, 1988.

SUMMARY

FR. BONO ZVONIMIR ŠAGI: A PROMOTER OF THE PASTORAL OF SPIRITUALITY

Fra Bono Shagi is one of the contemporary Catholic theologians who, although they did not pursue an academic career, made an important contribution to theological science. His writing activity was focused on the analysis of current ecclesial-pastoral practice and the situation in society. The dominant point of view from which he observed them was of a spiritual nature: he questioned how much current pastoral practice builds more mature persons and better communities. In this sense, he published a textbook for a two-year programme of the general education section at the "Institute of Christian Spirituality", where he taught for ten years, under the significant title: "Pastoral care as a place and space of spiritual growth." Considering the fact that he held the Council's emphases and guidelines to be providential for the modern reform of the Church and its pastoral engagement, in his reflections he offered numerous encouragements on how to better implement them in ecclesial pastoral care for the good of the Church and society.

Key Words: pastoral theology; pastoral of spirituality; ecclesiastical model; parish pastoral care; liturgical-sacramental celebration; ascetics.